

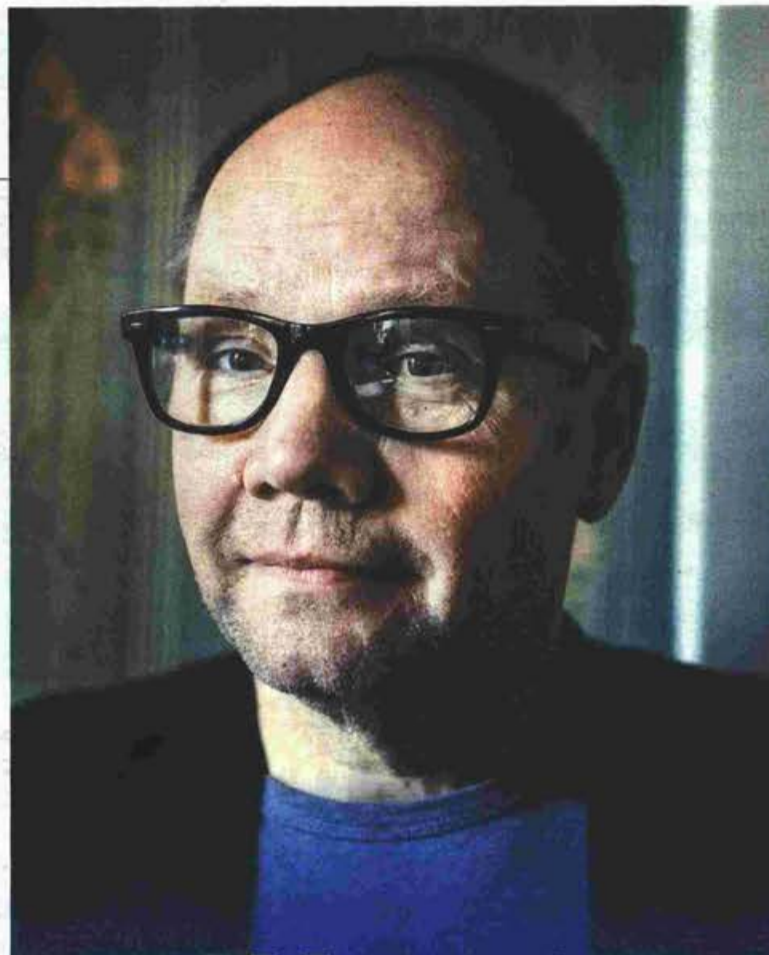
Πέτερ Ενγκλουντ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΣΤΟΝ
 ΜΑΡΚΟ ΚΑΡΑΣΑΡΙΝΗ

Προτού γίνει οικεία φιγούρα από τις ετήσιες απονομές των βραβείων Νομπέλ ως μόνιμος γραμματέας της Σουηδικής Ακαδημίας μεταξύ 2009 και 2015, ο 66χρονος σήμερα Πέτερ Ενγκλουντ ήταν γνωστός με την αρχική του ιδιότητα: βραβευμένος σουηδός συγγραφέας και ιστορικός, προσέλαυσε την προσοχή διεθνώς το 2008 για το *The Beauty and the Sorrow* (εκδ. Penguin), μια πρωτότυπη ιστορία του Α' Παγκοσμίου Πολέμου μέσα από στιγμιότυπα της ζωής 19 ανθρώπων διαφορετικών χωρών, ηλικιών και κοινωνικών τάξεων. Σε αυτό το είδος απεικόνισης των γεγονότων μέσω της βιωμένης ανθρώπινης εμπειρίας επιστρέφει με τις *Εφιαλτικές νύχτες* (εκδ. Μεταίχμιο), όπου ένας μήνας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο Νοέμβριος του 1942, στιγμή που ο Αξονας ηττάται στο Ελ Αλαμείν, την Γκουανταλκανάλ και, ουσιαστικά, στο Στάλινγκραντ, εξιστορείται από 78 πρόσωπα. Μέσω Zoom, από τη βροχερή Στοκχόλμη, συνομιλήσε μαζί μας για την επιβίωση, την τυχαιότητα και μια άλλη μορφή ιστοριογραφίας.

Ποιος ακριβώς ήταν ο στόχος σας όταν γράφατε τις *Εφιαλτικές νύχτες*, αλλά και παλιότερα το *The Beauty and the Sorrow*, το αντίστοιχο βιβλίο σας για τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο;

«Τα βιβλία αυτά αποτελούν πειράματα ως προς τη συγγραφή της Ιστορίας. Είμαι κι εγώ ακαδημαϊκός ιστορικός και έχω γράψει βιβλία με τον παραδοσιακό τρόπο όπου τα πρόσωπα προβάλλουν μέσα από το μεγάλο αφήγημα σαν μικρές σπίντες φωτός. Τι γίνεται όμως αν ανατρέψει κανείς αυτό το σχήμα; Αν αφήσει κατά μέρος τη μεγάλη αφήγηση και επιχειρήσει να οικοδομήσει μια εικόνα του παρελθόντος μέσα από τα βιώματα και τις εμπειρίες των ατόμων; Αυτή την ιδέα είχα κατά νου όταν έγραψα το *The Beauty and the Sorrow*, από το οποίο περνά ολόκληρος ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος. Με τις *Εφιαλτικές νύχτες* θέλησα να κάνω το ίδιο για τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο,

«Η Ιστορία είναι ανοικτή σε πιθανότητες»

Ο σουηδός συγγραφέας και ιστορικός μιλάει στο «Βήμα» για τον καθοριστικότερο μήνα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και την απεικόνισή του μέσα από τις ζωές 78 ανθρώπων

σε πολύ μικρότερο χρονικό εύρος όμως. Στην αρχή σκεφτόμουν ο χρόνος να είναι μία μόλις εβδομάδα, έπειτα επέλεξα έναν μήνα, τον Νοέμβριο του 1942. Και εγώ ο ίδιος μεγάλωσα με ανθρώπους που είχαν πολεμήσει με διαφορετικούς στρατούς, σε αντίπαλες πλευρές – ήταν μια κοινή εμπειρία για τη γενιά μου. Το θέμα λοιπόν μου ήταν πιο οικείο σε σχέση με εκείνο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος έχει εκλείψει από τη ζωντανή μνήμη – ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος πλησιάζει πια κι εκείνος σε αυτό το σημείο».

Ο όρος «intimate history», «μύχια ιστορία» ή «προσωπική ιστορία», ο οποίος βρίσκεται στον υπότιτλο του *The Beauty and the Sorrow* εκφράζει αυτή την ιδιαιτερότητα;

«Είναι δύσκολο να βρει κανείς ακριβή όρο για να περιγράψει αυτό το είδος της Ιστορίας. Κάποιοι μιλούν για «μικροϊστορία», κάποιοι άλλοι για «Ιστορία από τα κάτω», όμως ο όρος «μύχια, προσωπική» που προήλθε από τον βρετανό εκδότη μου είναι πολύ παραστατικός. Η παραδοσιακή Ιστορία βλέπει το αντικείμενό της από πάνω και από ψηλά – από τη στρατόσφαιρα, θα λέγαμε. Μπορεί όμως

να επιχειρήσει να το δει κανείς από κάτω και από κοντά – με προσωπικό τρόπο».

Το πλήθος των πηγών για τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο είναι απέραντο. Με ποια κριτήρια επιλέξατε τις δικές σας;

«Ως γενική αρχή ο ιστορικός δεν μπορεί ποτέ να είναι καλύτερος από τις πηγές του. Εξαρτάται από αυτές. Προσωπικές ιστορίες από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο υπάρχουν άφθονες. Εύκολα θα μπορούσε κανείς να γράψει ένα βιβλίο έκτασης 2.000 ή 3.000 σελίδων για τον Νοέμβριο του 1942. Το ζήτημα είναι η επιλογή. Δεν ήταν εύκολη. Ηθελα το βιβλίο να διακρίνεται από εύρος εμπειριών και εύρος προσώπων. Να περιλαμβάνει στρατιωτικούς και πολίτες, άνδρες και γυναίκες, Δυτικοευρωπαίους και ανθρώπους από άλλες ηπείρους. Είναι φυσιολογικό στην ιστορία ενός πολέμου να περιγράφει κανείς την εμπειρία της μάχης. Αυτό είναι όμως μέρος μόνο της συνολικής εμπειρίας του πολέμου. Στο είδος της Ιστορίας που επιχειρώ συχνά οι λεπτομέρειες αποτελούν το κλειδί – ή ένα είδος κλειδαρότρυπας μέσα από την οποία κοιτάς και λες, «α, τώρα κατάλαβα»».

«Μέρος της ανθρώπινης συνθήκης είναι η συνειδητοποίηση του στοιχείου του τυχαίου. Ότι το απρόβλεπτο μπορεί να μας χτυπήσει ακόμη και σε καιρό ειρήνης» υπογραμμίζει στο «Βήμα» ο Πέτερ Ενγκλουντ

PETER ENGLUND

Εφιαλτικές νύχτες. Νοέμβριος 1942. Καθοριστικές στιγμές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σε 360 σύντομα κεφάλαια

Μετάφραση Γρηγόρης Κονδύλης.
 Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2023, σελ. 728, τιμή 22 ευρώ

Η ιστορία του Γιούζεκ Φιγιαλκόφσκι, του ανθρώπου που για άγνωστους λόγους αφέθηκε ελεύθερος από το Λουβίτς όταν η σύζυγός του έστειλε μια φωτογραφία του νεογέννητου παιδιού του στον διαβόχο διοικητή του στρατοπέδου Ρούντολφ Ες, υποδεικνύει την τυχαιότητα της επιβίωσης στα ναζιστικά στρατόπεδα;

«Εν μέρει είναι μια ιστορία για την τυχαιότητα του θανάτου γενικότερα σε καιρό πολέμου. Εχω βρεθεί και εγώ σε πολέμους στο παρελθόν με την ιδιότητά μου ως πολεμικού ανταποκριτή και αυτό που έμαθα πολύ γρήγορα είναι ότι δεν υπάρχει κόλλη ή μέθοδος για να γλιτώσεις. Ο φόνος σε εμπόλεμη κατάσταση είναι μέρος της εμπειρίας του πολέμου. Από την άλλη πλευρά, η τυχαιότητα των στρατοπέδων θανάτου είναι απάνθρωπη, φρικτή, εξευτελιστική. Και αυτό ακριβώς βαρύνει τους επιζώντες: «Γιατί σώθηκα εγώ; Δεν έκανα κάτι διαφορετικό». Ενίοτε η σωτηρία πράγματι οφειλόταν σε κάτι που έκαναν, η τυχαιότητα όμως είναι τόσο ταπεινωτική γιατί σημαίνει στην πραγματικότητα ότι δεν μπορεί να προστατευθεί κανείς».

Ποιο είναι το ψυχικό τίμημα της επιβίωσης;

«Αυτό είναι πράγματι ένα από τα μείζονα ερωτήματα του βιβλίου. Υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τρόποι να χειριστεί κανείς το ζήτημα αυτό, δεν υπάρχει ενιαίος τρόπος αντιμετώπισης. Κάποιοι απωθούν όσα έζησαν στο υποσυνείδητό τους, κουβαλούν μέσα τους μια ωρολογιακή βόμβα για το υπόλοιπο της ζωής τους και ελπίζουν ότι δεν θα εκραγεί. Κάποιοι άλλοι τα αποδέχονται. Πολλοί τα αφήνουν πίσω τους. Εξαρτάται όμως από το βάρος της εμπειρίας. Γιατί όλοι έχουν ένα όριο και αν το ξεπεράσεις θα συντριβείς. Δεν υπάρχουν υπεράνθρωποι σε τέτοιες καταστάσεις. Κάποιοι αντέχουν σε τεράστια πίεση, κάποιοι υποχωρούν και στην ελάχιστη. Παραθέτω από έναν επιζώντα του Ολοκαυτώματος ο οποίος λέει «έχουμε όλοι μας αποθέματα δυνάμεων. Δεν τα γνωρίζουμε όμως έως ότου έρθει η ώρα να δοκιμαστούν». Άλλοι μπορούν να περάσουν από τέτοιες δοκιμασίες αλώβητοι, άλλοι να σηματοδοτούν για πάντα».

B

Είναι φυσιολογικό στην ιστορία ενός πολέμου να περιγράφει κανείς την εμπειρία της μάχης. Αυτό είναι όμως μέρος μόνο της συνολικής εμπειρίας του πολέμου. Στο είδος της Ιστορίας που επιχειρώ συχνά οι λεπτομέρειες αποτελούν το κλειδί

ΚΥΡΙΑΚΗ 22 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2023

Ογδόντα σχεδόν χρόνια μετά τη λήξη του Β' Παγκόσμιος Πόλεμος εξακολουθεί να έχει άγνωστες πτυχές. Για παράδειγμα, αυτή του θεσμικού ρατσισμού στον αμερικανικό Νότο που, όπως φαίνεται από το οικείο τμήμα του βιβλίου σας, παρέμεινε ανεππράστος από τις εξελίξεις.

«Αυτή είναι και η ειρωνεία του πράγματος. Την ώρα που διεξαγόταν ένας πόλεμος κατά των Ναζί και του ακραίου ρατσισμού τους, μεγάλο τμήμα του ρατσισμού γενικότερα, όπως στις ΗΠΑ, παρέμεινε ανέγγιχτο. Ταυτόχρονα, βέβαια, υπάρχει και η στάση που εκπροσωπεί ο μαύρος πρωταθλητής πυγμάχος Τζο Λούις, ο οποίος λέει ότι "υπάρχουν πολλά στραβά στις ΗΠΑ, ο Χίτλερ όμως δεν θα διορθώσει κανένα από αυτά". Είναι επίσης ένα παράδοξο ότι τόσο στον Α' όσο και στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο πολλοί πολεμούσαν όχι μόνο για τη νίκη αλλά και για να βελτιώσουν τη θέση τους στην κοινωνία ή τη θέση τους ως κοινότητας. Πέρα λοιπόν από το ευρύτερο πλαίσιο υπάρχει και η ατομική πάλη του καθενός και η συλλογική».

Και ο Νοέμβριος του 1942 αντιπροσωπεύει την κρίσιμη καμπή του αγώνα όλων;

«Όπωςδήποτε, και γι' αυτό επέλεξα τον συγκεκριμένο μήνα. Το 1944, ή και το 1943 ακόμη, τα πάντα είχαν κριθεί πλέον, ήταν προφανές σε όλους ότι η ήττα του Αξονα ήταν απλώς ζήτημα χρόνου. Ο Νοέμβριος του 1942 είναι ο μήνας εκείνος κατά τον οποίο τα πράγματα ισορροπούν στην κόψη του ξυραφιού. Το άλλο σημείο που ήθελα να τονίσω με την επιλογή μου ήταν ο ανοικτός χαρακτήρας της Ιστορίας. Είναι ένα από τα προβλήματα του να βλέπεις την Ιστορία από ψηλά: τα πράγματα μοιάζουν με τελειωμένη υπόθεση από την πρώτη κιόλας στιγμή. Γιατί όταν έχεις πια όλα τα δεδομένα, όλη την πληροφορία στα χέρια σου και βλέπεις την Ιστορία από το τέλος προς την αρχή αντιλαμβάνεσαι, για παράδειγμα, ότι η Ιαπωνία είχε πολύ μικρές πιθανότητες να νικήσει. Η Ιστορία όμως είναι ανοικτή σε πιθανότητες - όλα είναι δυνατά. Και είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε αυτή της τη διάσταση γιατί εξηγεί καλύτερα το πώς αντιδρούν οι άνθρωποι και τις αποφάσεις που παίρνουν. Δεν δρουν έχοντας ως δεδομένο ότι ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος είναι τελειωμένη υπόθεση, αντίθετα, πεποίθησή τους είναι ότι πρέπει να κινητοποιηθούν, να πολεμήσουν, διαφορετικά ο Αξονας θα νικήσει. Αυτή την αίσθηση προσπαθώ να προσεγγίσω - του πώς είναι όχι να βλέπεις την Ιστορία από απόσταση, αλλά να βρίσκεσαι ακριβώς καταμεσής της».

Η «ιερή γεωμετρία της τύχης» που επικαλείστε στο βιβλίο σας κυβερνά τελικά τα ανθρώπινα, τον πόλεμο όσο και την ειρήνη;

«Υπάρχει φυσικά μια "ιερή γεωμετρία της τύχης", αλλά αυτό ακριβώς που μας χαρακτηρίζει ως ανθρώπους είναι ότι προσπαθούμε να την αποφύγουμε. Να την κατανοήσουμε, να την ξεγελάσουμε, να μην πέσουμε θύμα της. Μέρος της ανθρώπινης συνθήκης είναι πάντως η συνειδητοποίηση του στοιχείου του τυχαίου. Ότι το απρόβλεπτο μπορεί να μας χτυπήσει ακόμη και σε καιρό ειρήνης. Ότι η ύπαρξή μας είναι προσωρινή».

Ο συμβολισμός της Καζαμπλάνκα

Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι τονίζετε την πολεμική διάσταση της «Καζαμπλάνκα», τα γυρίσματα της οποίας δεν είχαν ολοκληρωθεί ακόμη τον Νοέμβριο του 1942. Σήμερα δεν τη βλέπουμε πια με αυτό το πρίσμα.

«Όταν βλέπουμε την "Καζαμπλάνκα" σήμερα στεκόμαστε στον ρομαντισμό της, στον έρωτα, στην απώλεια. Ερμηνεύουμε το σκοτάδι της ως απόρροια του γεγονότος ότι έχουμε να κάνουμε με ένα ρομαντικό φιλμ νουάρ. Για όσους όμως έβλεπαν τότε την ταινία ήταν προφανές ότι αφορούσε αφενός τις διαφορετικές στάσεις που τηρούσαν έναντι του πολέμου, αφετέρου το γεγονός ότι ο πόλεμος επηρέαζε τους πάντες. Δεν μπορούσες να τον αποφύγεις ούτε στην Καζαμπλάνκα, ακόμη κι εκεί ο πόλεμος θα σε έφτανε και θα σε παρέσυρε στη δίνη του. Το ρομαντικό σκοτάδι είναι αποτέλεσμα του ότι η ταινία γυρίστηκε πλήρως σε στούντιο, έχει όμως και συμβολικό χαρακτήρα. Πολλοί από τους ηθοποιούς είναι πρόσφυγες από την Ευρώπη, κυνηγημένοι από τους Ναζί - ακόμη και ο Κόνραντ Βέιντ που υποδύεται τον επικεφαλής των Ναζί! Τέτοια στοιχεία ήταν προφανή τότε, σήμερα όμως μας διαφεύγουν».

B

Τόσο στον Α' όσο και στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο πολλοί πολεμούσαν όχι μόνο για τη νίκη αλλά και για να βελτιώσουν τη θέση τους στην κοινωνία ή τη θέση τους ως κοινότητας. Πέρα λοιπόν από το ευρύτερο πλαίσιο υπάρχει και η ατομική πάλη του καθενός